

YAPON VA O‘ZBEK TILLARIDAGI O‘TIMLI VA O‘TIMSIZ FE‘LLARNING TAHLILI

Xodiyeva Mohidil Sherali qizi

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti magistranti

E-mail: Shaxboz2027@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘quvchilarning yapon tili grammatikasini o‘rganishdagi qiyinchiliklarni o‘rgangan holda o‘zbek tili hamda yapon tilidagi o‘timli hamda o‘timsiz fe‘llarning o‘zaro farqlarini o‘xshash jihatlarini tahlil qilish orqali yapon tili o‘rganuvchilari uchun yengilliklar yaratishdan shuningdek maqolada yapon tilidagi o‘timli va o‘timsiz fe‘llar konyugatsiyada farq qilishi, o‘timli va o‘timsiz fe‘llar turli xil konyugatsiyali bir ildizli so‘zlar, faqat o‘timli yoki faqat o‘timsiz, yoki bir xil fe‘l bir holatda o‘timli, boshqa holatda o‘timsiz bo‘lishi mumkin fe‘llar farqlashga alohida urg‘u berilgan.

Kalit so‘zlar: o‘timli fe‘l, o‘timsiz fe‘llar, yapon tili, bir ildizli, harakatga qaratilgan fe‘llar, obyektga qaratilgan fe‘llar

АННОТАЦИЯ

В данной статье, изучая трудности учащихся в изучении грамматики японского языка, анализируя сходства и различия между переходными и непереходными глаголами в узбекском языке и в японском языке, создать облегчение для изучающих японский язык. Язык Особое внимание уделяется различению спряжения слов с одним и тем же корнем, только переходным или только непереходным, или же один и тот же глагол может быть переходным в одном падеже и непереходным в другом.

Ключевые слова: переходный глагол, непереходные глаголы, японский язык, односложные глаголы, глаголы действия, объектные глаголы.

ABSTRACT

In this article, by studying the difficulties of students in learning the grammar of the Japanese language, by analyzing the similarities and differences between the transitive and intransitive verbs in the Uzbek language and in the Japanese language, to create relief for the learners of the Japanese language. Special emphasis is placed on distinguishing between conjugation words with the same root, only transitive or only intransitive, or the same verb can be transitive in one case and intransitive in another.

Keywords: transitive verb, intransitive verbs, Japanese, monosyllabic, action verbs, object verbs

KIRISH

Ma'lumki globallashuv mamlakatlar uchun xalqaro bozorlarga yo'l ochadi, aynan xalqaro bozorning markazida Yaponiya ekanligi esa bugun yapon tilini o'rganish yosh avlod uchun muhimligining sabablaridan biridir. Yaponiya iqtisodiyoti bo'yicha dunyoda AQSh va Xitoydan keyin uchinchi o'rinda turadi. Yaponiya iqtisodiyoti to'rtinchi va beshinchi o'rinlarni egallagan.

Yapon tili dunyodagi to'qqizinchi eng ko'p gapiriladigan til bo'lib, faqat ikki mamlakatda 128 million kishi bu tilda gaplashadi. Dunyo miqyosida yapon tilida 128,3 million kishi so'zlashadi.

O'rganuvchilarning ko'pchiligi Yapon tilini o'rganish juda qiyin degan fikrga ega. O'zining uchta yozuv tizimi (hiragana va katakana bo'g'inlari va ierogliflar), ko'p darajadagi muloyim nutqi va izosillabik talaffuzi bilan o'ziga xos Osiyo tili o'nlab yillar davomida potentsial talabalarning adolatli qismini yangi boshlanuvchilar duch keladigan qiyinchiliklardan qo'rqadi .

Shu munosabat bilan bugungi mavzu yapon tilini o'rganishda o'zbek tili grammatikasi o'rtasidagi o'timli va o'timsiz fe'llarni o'rganishga qaratilgan.

MAVZU YUZASIDAN ADABIYOTLAR TAHLILI

Fe'lning o'timliliği – fe'lning to'g'ridan-to'g'ri ob'ektini biriktira olishini ko'rsatadigan grammatik kategoriya. Boshqacha qilib aytganda, fe'l ish-harakatning ob'ektini (ob'ekt, shaxs, hayvon va hokazo) bildiruvchi bosh gapsiz otlar bilan birikishi mumkin.[1]

Fe'llarning o'timli turining xususiyatlari

O'timli fe'llar harakati boshqa predmet yoki predmetga o'tgan fe'llardir.

O'timli fe'llar ahamiyati?

•Ob'ektini yaratish, o'zgartirish yoki yo'q qilish jarayoni (kitob yozish, jurnalni yoqish);

•Hissiy idrok (sovuq his qilish, shovqinni eshitish);

•Uni o'zgartirmaydigan ob'ektga ta'sir qilish (ota-onaga rahmat, temir kiyim);

•Ob'ektga munosabat (qo'pollikdan nafratlanish, choyni afzal ko'rish).

•O'timli fe'lni bildiruvchi harakat predmetning mavjudligini nazarda tutadi.

Harakat yo'naltirilgan ob'ektini quyidagicha ifodalash mumkin:

Tanish (kim?) qiz do'sti ;

Rasm chizish (nima?) .

1. Butunning bo'lagi ma'nosida kelishik shaklidagi ot:

(nima?) sut, qahva, choy ichdi ;

Sotib oldi (nima?) kartoshka, non, go'sht .

2. Ot yoki olmosh inkorga ega bo'lgan bosh kelishik shaklidagi:

Bilmasdim (nima?) manzil ;

Eshitmadim (nima?) Ismlar .

O‘timli fe‘llar predmet belgisini bildiruvchi o‘tgan zamon majhul qo‘shimchalarini hosil qiladi. Shu bilan birga, boshqa ob‘ektdan kelgan harakat belgiga yo‘naltiriladi.[6]

Misollar:

Ko‘chat ekish – keksa odam tomonidan ekilgan ko‘chat ;

Uyni tark eting – oila tomonidan tashlab ketilgan uy .

Fe‘llarning o‘timsiz turining xususiyatlari

O‘timsiz fe‘llar biror predmetga qaratilmagan harakatni bildiradi. Ular predlogsiz to‘g‘ridan-to‘g‘ri ob‘ektni boshqara olmaydi .

O‘timsiz fe‘llarga misollar:

Do‘st haqida tashvishlanish (kim haqida?) ;

Savol ustida (nima haqida?) fikr yuriting .

O‘timsiz fe‘llar nimani anglatishi mumkin:

Aqliy, jismoniy holat, kosmosdagi pozitsiyasi (quvoning, o‘rnidan tur);

Harakat va mavjudlik (yugurish, bo‘lish, paydo bo‘lish);

Professional yoki kasbiy bo‘lmagan kasblar (chilingerlik, dangasalik);

Sifatlarni shakllantirish va aniqlash (o‘shish, oqarib ketish, o‘shish).

O‘timsiz fe‘llar ot va olmoshlar bilan va old qo‘shimchasiz shakllarda ishlatilishi mumkin:

1. Genitiv holat:

(nimadan?) telefondan ajratmoq ;

Do‘kon yonidan o‘tish (nima?) ;

2. Dative case:

Sog‘indim (nima?) uyda ;

Surish (nimaga?) tanishish ;

3. To‘ldiruvchi ergash gapli ergash gap:

Tushlarga (nimaga?) ishongan ;

Xonaga (nimada?) kirmoq ;

4. Instrumental holat:

Nafas olgan (nima?) salqinlik ;

Tarixdan charchagan (nima bilan?) ;

5. Bosh gap:

Ko‘lda (nimada?) suzmoq ;

Rejalar haqida (nima haqida?) o‘ylab ko‘ring .

Fe‘lning o‘timligini qanday aniqlash mumkin

O'timli fe'lni o'timsiz fe'ldan ajratish mumkin bo'lgan bir nechta belgilar mavjud.

O'timli fe'llar ot va olmoshlarni yuklamasiz boshqaradi .

O'timsiz fe'llar otlar bilan qo'shilib kelishik holida faqat bosh gap bilan bo'lishi mumkin .

Barcha refleksiv fe'llar o'zgarmasdir .

NATIJA VA MUHOKAMA

Yapon tili o'timli o'timsiz fe'llarning o'ziga xosligi

o'timli fe'llar - bu ob'ektga qaratilgan harakatni, ya'ni uni qandaydir tarzda o'zgartirishni bildiruvchi fe'llar, ayni paytda o'sha ob'ekt yuklovchi holatda bo'ladi. O'timsiz fe'llar esa ot yoki olmoshga ega. bunda ayblovchi holat kerak emas. Ammo, ma'lum bir fe'lning qaysi turiga tegishli ekanligini aniqlash qoidasi yapon fe'llariga taalluqli emas va, qoida tariqasida, yapon tilida fe'llarni

o'timli yoki o'timsizga ajratishga imkon beradigan qoida yo'q. Faqatgina ushbu qoidalar va fe'llarni yodlash va lug'at bilan tekshirish uchun kerak.[2]

O'tish davri -bu fe'llar predmetga aylangan predmetga qaratilgan harakatni bildiradi va asosiy e'tibor sub'ektga, ya'ni ish-harakatni bajaruvchiga qaratiladi. Harakat ob'ektdan sub'ektga o'tadi. O'zbek tilida bunday fe'llarga misollar o'qish, o'rgatish, ko'rish, qaror qilish va hk. Qo'shish (o'zbek tilida biz uni to'g'ridan-to'g'ri deb ataymiz) zarracha を orqali hosil bo'ladi.

Harakat predmeti + は/が + harakat predmeti + を + o'timli fe'l

Men kitob o'qiyapman.

Doa wo shimemasu. Men eshikni yopaman.

Tegami wo kaku. Xat yozing.

Bular harakati sub'ektga qaratilgan va ob'ektga bora olmaydigan fe'llardir (o'zbek tilida bunday fe'llar, masalan, quvonadi, o'rgatadi, joylashtiradi va hokazo). Bunday fe'lli ot zarracha が yordamida yasaladi.

Doa ga aku. Eshik ochiq.

Biroq, o'timsiz fe'llar to'g'ridan-to'g'ri ob'ektga ega bo'lishi mumkin, chunki yapon tilida yuklovchining roli biroz boshqacha.

Masalan,

Sora vo tobu. Osmon bo'ylab uching.

Fe'li o'timsizdir, lekin u bilan birga ot zarracha bilan birga keladi, chunki qaratqich kelishigi bo'shliqni bildiradi.

O'timli yoki o'timsiz fe'lni tanlash so'zlovchi ta'kidlamoqchi bo'lgan ma'lumotlarga bog'liq. Agar mavzu muhim bo'lsa, u holda o'timli fe'l

ishlatiladi. Agar ish-harakatning haqiqatiga e'tibor berilsa va uni kim bajarishi unchalik muhim bo'lmasa, u holda o'timsiz fe'l ishlatiladi. [3]

Taqqoslash:

Fujisan wo mimasu. Men Fujini ko'rmoqdaman.

Fujisan ga miemasu. Fudzi ko'rinadi

Ko'pincha fe'llarning ikkala turi bir xil ildizga ega, ammo turli xil konyugatsiyalarga ega bo'lgan juft so'zlarni hosil qiladi. Juftsiz fe'llar bor, ya'ni faqat o'timli yoki faqat o'timsiz, shuningdek, bir xil fe'l foydalanish holatiga qarab ham o'timli, ham o'timsiz bo'lishi mumkin. Juft fe'llarda ma'lum bir shakllanish naqshini kuzatish mumkin, bu tanlovni osonlashtiradi.

1. Faqat o'timsiz fe'l:

- iku - ketmoq
- oiru - qarimoq
- yaseru - ozmoq
- sinu - o'lmoq
- aru - bo'lmoq

2. Faqat o'timli fe'l:

- utsu - urmoq
- hunkkku - ovqatlanmoq (taxminan)
- korosu - o'ldirmoq
- kiru - kiymoq

3. Har ikki turdagi fe'l:

- xiraku - ochmoq (sya)
- masu - ko'paytirmoq
- yán wārau - kulmoq, masxara qilmoq

4. Umumiy ildizga ega bo'lgan o'timsiz va o'timli fe'llar:

1-bo'g'in: —ある (aru) (o'timsiz) 2-chi kelishik – える (eru) (o'tish)

(agaru) ko'tarmoq (ageru) ko'tarmoq (bermoq)

- athamaru (atehamaru) biror narsaga taalluqli bo'lmoq (atehameru)
- atsumeru (atsumeru) yig'ilmoq
- ovaru (owaru) tugamoq
- かかる (kakaruru) osmoq かける (kakeru) osmoq
- kāwaru (kawaru) o'zgartirmoq kāeru (kaeru)
- kimaru (kimaru) qaror qabul qilmoq
- shimaru (shimaru) yopilmoq
- tomaru (tomaru) to'xtash, to'xtash (tomeru)
- hādzimaruru (hadzimaruru) boshlamoq

- magaru (magaru) egmoq, egmoq
- mitsukaru topmoq (mitsukaru) topmoq (mitsukeru)
- tángkl̄ (ataru) urmoq, mos kelmoq (ateru) taxmin qilmoq
- s̄āgāru (sagaru) pastga tushmoq

1-bo'g'in – く、う、る、む (o'timsiz) 2-bo'g'in – ける、える、れる、める

(o'timli)

- aku (aku) ochmoq (akeru) ochmoq
- katazuku (katazuku) tozalanmoq
- tsuku (tsuku) biriktirilmoq
- そろう (sorou) olmoq そろえる (soroeru) olmoq
- iru (iru) kirmoq (ireru) kirmoq
- susumeru (susumeru) olg'a olmoq

1-konyugatsiya - fe'ning 3-o'zagi (o'timsiz) 2-bo'g'in - 1-o'zak+ず (o'timli)

ugoku (ugoku) harakat qilmoq

- h̄ik (heru) kamaymoq h̄ikk (herasu) kamaymoq
- m̄ing (kawaku) quritmoq
- waku (waku) qaynatmoq, qaynamoq, qaynamoq
- naku (naku) yig'lamoq, yig'lamoq (nakasu)
- mayou (mayou) sarosimaga tushmoq, boshqotirmoq
- Ildiz + る (o'zgarmas), ildiz + ず (o'tish)
- ḡāy (kaeru) qaytmoq
- naoru (naoru) tuzalmoq
- m̄ēng (modoru) qaytmoq m̄ēng (modosu) qaytmoq
- mawaru (mawaru) aylanmoq

1-bo'g'in – ず (o'tish) 2- qo'shma – れる (o'tish)

- kowareru (kowareru) sindirilmoq
- taoreru (taoreru) ag'darmoq
- yīču (yogoreru) iflos bo'lmoq, harom bo'lmoq
- m̄ēngī (kegareru) iflos bo'lmoq m̄ēng (kegasu) iflos bo'lmoq
- hànārī (hanareru) ajratmoq, ayirmoq, ajratmoq (hanasu)
- qudzureru (kudzureru) yiqilmoq

1-bo'g'in – あす(asu)、やす(yasu) (o'timli) 2-bo'g'in – える(eru) (o'timsiz)

- deru (deru) chiqmoq, chiqmoq (dasu) olmoq
- xiasu (hieru) sovib ketmoq
- もれる (moreru) oqib chiqmoq もらす (morasu) to'kmoq
- moeru (moeru) yoqib yubormoq
- taeru (taeru) uzmoq

- akeru (akeru) yorug‘ bo‘lmoq
- 2- kelishik - いる (o‘timsiz) 1-bo‘g‘in - おす (o‘tish)
- okiru (okiru) turmoq;
- ochiru (ochiru) yiqilmoq
- orosu (orosu) tushmoq, tushmoq
- 2- konjugatsiya - れる (reru) (o‘timsiz) 1-bo‘g‘in - る (ru) (o‘tish)
- wāru (waru) sindirmoq, sindirmoq;
- kireru (kireru) kesilmoq
- Yuqoridagi turlarning hech biriga mos kelmaydigan fe‘llar:
- kieru (kieru) o‘chirmoq, o‘chirmoq (kesu)
- なくなる (nakunaru) tubsizlik, g‘oyib bo‘lmoq なくす (nakusu)

yo‘qotmoq

- mh びる (nobiru) cho‘zmoq
- Boshqa variantlar: (masalan, bu holda o‘timli fe‘l のる fe‘lining buyruq shaklidan yasaladi):
- yīik (noru) transport vositasiga o‘tirmoq;

XULOSA

Shuni esda tutish kerakki, o‘zbek va yapon tillarida fe‘llarning o‘tish va o‘timsizlarga bo‘linishi bir xil emas. Yapon tilida fe‘lning turini aniqlash uchun qat’iy qoida yo‘q, shuning uchun barcha yangi fe‘llar lug‘atda tekshirilishi va uni eslab qolishga harakat qilishi kerak.

Yapon tilida o‘timli fe‘llarning o‘ziga xosligi

Bu fe‘llar (harakat fe‘llaridan tashqari) o‘zlaridan keyin hol ko‘rsatkichi bilan qo‘shimchani talab qiladi O‘timli fe‘llar to‘g‘ridan-to‘g‘ri yoki bilvosita ob’ektga qaratilgan harakatni bildiradi.

Boshqacha qilib aytadigan bo‘lsak, o‘timli fe‘llar ko‘pincha diqqatni ijrochiga qaratganda qo‘llaniladi.

Agar asosiy urg‘u harakatning o‘ziga xosligiga qaratilgan bo‘lsa (uni kim bajarganidan qat’i nazar), o‘timsiz fe‘l ishlatiladi.

Yapon tili o‘timsiz fe‘llarning o‘ziga xosligi

1. Ob’ektga qaratilgan harakatlarni ifodalashda ishlatiladi.

2. Harakat qaratilayotgan predmet qaratqich kelishigidagi qo‘shimcha orqali ifodalanib, -k ko‘rsatkichi bilan shakllanadi .

O‘timsiz fe‘llardan ko‘rsatkichni boshqarish qobiliyatiga –を harakat va harakat fe‘llari ega bo‘ladi.

Umumiy ildizga ega bo‘lgan o‘timli va o‘timsiz fe’llarning bir nechta guruhlari mavjud. Bunday fe’llar bir xil yasalish usulida birikadi.

REFERENCES

1. Pashkovskiy A. A. Yapon tilidagi so‘z. M.: Nauka, 2008. 205 b.
2. Akimoto Mixaru. Yoku vakaru goi. Tokio: Aruku, 2012. 199 b.
3. Morita Yoshiyuki. Do:shi, keiyo:shi, fukushi no jiten. Tokio: JASRAC, 2008. 289 b.
4. Tagashira Yoshiko, Hoff J. Yaponcha qo’shma fe’llar qo’llanmasi. Tokio: The Hokuseido Press, 2016 245 p.
5. Matsumoto Yo. Yapon tilidagi murakkab predikatlar. Yapon tilshunosligi bo’yicha tadqiqotlar. Tokio: CSLI nashrlari, 2016. 345 p.
6. A.Abdurahmonov “O‘zbek tili grammatikasi” I tom 228 bet 2018